

La poesia d'Omar Khayam i els tòpics literaris occidentals*

R. Gaja – M. J. Kazzazi – N. Nikoubakht – Teheran

[Omar Khayyam (Nishapur, Khorasan 1048–1131), Persian poet, mathematician and astronomer, probably wrote 178 rubaiyat. Some Western literary sayings show great similarities to the thoughts of this poet: *nunc est bibendum* (now we must drink), *pulvis es et in pulverem reverteris* (you are dust, and unto dust you shall return), *carpe diem* (seize the day), *memento mori* (remember that you are mortal), *tempus fugit* (time flies), *ubi sunt?* (where are they?) and others. But if the similarities are so great, what is the distinctiveness of Khayam's poetry?]

Omar Khayam (Nixapur, Khorassan 1048-1131), gran matemàtic, astrònom i poeta persa, ha passat a la història de la literatura gràcies als seus cèlebres *Robayat*. El robái és una estrofa genuïnament persa, formada per dos díctics o, el que és el mateix, quatre versos, dels que rimen el primer, el segon i el quart (aaba), tot i que de vegades també rimen tots quatre versos (aaaa).

L'edició canònica dels *Robayat* d'Omar Khayam, realitzada pel Dr. Ali Forughí l'any 1941, recull 178 robayat com a autèntics. Si llegim aquests poemes, ràpidament ens adonarem de la seva proximitat amb alguns tòpics literaris occidentals.

Nunc est bibendum

Ara és quan cal beure. Amb aquestes paraules, Horaci comença l'oda 37 del llibre primer, en la que recomana beure vi per celebrar la victòria d'Actium; és un consell molt present en tota la literatura antiga. També Khayam recomana beure vi:

می نوش که عمر جاودانی این است
خود حاصلت از دور جوانی این است
هنگام گل و باد و یاران سرمست
خوش باش دمی که زندگانی این است

Beu vi, perquè ell és la vida immortal,
al fruit dels anys més joves equival.
És temps de flors, de vi i d'amics borratxos;

* Aquest article és un fragment de la tesina de *Master of Arts* en llengua i literatura persa, que tracta sobre *La novetat de la poesia d'Omar Khayam*, escrita per Ramon Gaja (Universitat Tarbiat Modarrés, Teheran), dirigida pel Dr. Mir Jalaloddin Kazzazi (Universitat Allameh Tabatabaí, Teheran) i aconsellada pel Dr. Naser Nikoubakht (Universitat Tarbiat Modarrés, Teheran).

viure és això, gaudeix l' instant actual.

robai 47

Per a Khayam, el vi fa que els moments de vida siguin immortals (r. 47 i 108); perquè crema la tristesa igual que un foc (r. 108) i és un antídoto per les penes (r. 158). Per això, segons Khayam, un glop de vi és millor que un regne (r. 52, 96 i 156) i la tapa d'una gerra és més dolça que un regnat o un tron (r. 105 i 156). El propi Khayam confessa que acostuma a beure vi, jocós (r. 45), i reconeix que el vi crea addicció (r. 132). No es tracta d'un vi místic o espiritual, com del que parlen altres poetes perses, sinó d'un vi físic i material. Però l'objectiu de Khayam no és fer propaganda de l'alcoholèmia, sinó que el vi és una metàfora dels moments feliços de la vida, que cal assaborir amb fruïció.

El tema del vi apareix en cinquanta-un robayat: 1, 2, 8, 9, 11, 24, 27, 28, 32, 33, 36, 37, 39, 41, 45, 46, 47, 52, 53, 79, 80, 81, 87, 88, 90, 95, 96, 99, 104, 105, 106, 108, 109, 118, 123, 124, 126, 127, 131, 132, 147, 152, 153, 155, 156, 158, 160, 161, 162, 167 i 176.

És sorprenent la insistència amb la que Khayam afirma que cal beure vi. Aquests són els principals arguments que dona:

(a) com que la vida és breu i hem de morir, per tant, beu vi (r. 1, 9, 32, 33, 36, 37, 41, 53, 80, 81, 87, 95, 99, 104, 106, 118, 123, 126, 127, 152, 155, 158, 160 i 176).

(b) com que no saps què hi haurà després de la mort, per tant, beu vi (r. 2, 11, 28, 32, 36, 41, 44, 87, 161, 167 i 176).

(c) cal beure vi, ben acompanyat per una noia gentil, preciosa com la lluna (r. 1, 2, 27, 39, 87, 109, 127, 131, 147, 162, 176).

(d) si ens prometen que en el paradís hi haurà vi, per què l'hem de rebutjar aquí en la terra? (r. 41, 87, 88, 147 i 161).

(e) de la mateixa manera que la pluja amara l'herbei, convé amarar la nostra vida amb vi (r. 8, 24, 27, 37 i 39).

(f) beure vi ajuda a viure més tranquil (r. 90, 96, 104 i 124).

(g) si el bevedor i l'amant van a l'infern, el paradís estarà buit (r. 42 i 147).

Pulvis es et in pulverem reverteris

Ets pols i a la terra tornaràs. Aquest tòpic literari té el seu origen en la Vulgata (*Gènesi* 3, 19). Aquesta afirmació no es troba només en les tradicions hebrea i cristiana, també els fidels musulmans cada dia es prosternen i toquen el terra amb el front, fins a trenta-quatre vegades: així recorden que venim de la terra, a la terra tornarem i el dia del judici final de nou ressuscitem. També Khayam, una i altra vegada, recorda que, un cop morts, els cossos humans es tornen fang.

برخیز	بتا	بیار	بهر	دل	ما
حل	کن	به	جمال	خویشتن	مشکل
یک	کوزه	شراب	تا	به	هم
زان	پیش	که	کوزه	ها	کنند
				از	گل
				ما	

Alça't amor, i sigues ben cordial,
que el teu encant em fongui tot el mal.
Beguem tots dos una gerra de vi,
abans que en facin gerres del nostre fang mortal.

robai 1

El fang d'una gerra, antigament, va estimar una dona de cabells rinxolats (r. 15), va ser el cor d'un ministre (r. 16), el dit del rei Fereidun (r. 177) o la mà d'un captaire (r. 171). La pols del terra havia estat el rostre d'una noia bella (r. 30), la nina de l'ull d'una noia (r. 21) o un ceptre enjoiat (r. 50). Perquè tots els humans, inevitablement, acabarem en el si de la terra (r. 71), serem enterrats (r. 80) i el cos se'ns desfarà en àtoms (r. 104). Amb aquesta terra, abans o després, un terrisser en farà una gerra (r. 173). I així, amb el pas del temps, passarem a ser cent cops got i cent cops gerra (r. 166). Els humans som fang en mans d'un terrissaire invisible: el temps. El temps modela el nostre fang i de nou el llença a la terra (r. 115). Hi ha tanta sang vessada en la terra que, si es pogués evaporar en forma de núvols, plouria sang fins el dia del judici final (r. 85). Aquesta imatge de la pluja de sang és violenta i vigorosa. Però en Khayam no es tracta d'un càstig diví, no és una metàfora religiosa per expressar la còlera divina, ni tampoc és una metàfora èpica per descriure una batalla, a l'estil de les eddes nòrdiques. Simplement afirma que tota la terra està formada pels cadàvers dels avantpassats. No es tracta d'una sang venjativa, sinó d'una sang que renova la vida:

در هر دشتی که لاله زاری بوده است
 از سرخی خون شهریارِ بوده است
 هر شاخ بنفشه کز زمین می‌روید
 خالی است که بر رخ نگاری بوده است

En cada camp on hi ha un tuliperar
 hi hagué la roja sang d'un sobirà.
 Cada violeta que creix en la terra
 va ser una piga en un rostre galà.

robai 49

Khayam parla sobre el fang humà en trenta-cinc robayat: 1, 12, 15, 16, 21, 22, 23, 24, 27, 30, 49, 50, 51, 57, 62, 68, 71, 80, 107, 104, 112, 115, 117, 121, 134, 150, 151, 152, 159, 164, 166, 168, 171, 173 i 177.

Dum vivimus, vivamus

Mentre vivim, visquem. Aquest tòpic literari convida a gaudir de la vida fins el dia de la mort. De la mateixa manera, Khayam ens convida a viure contents i a buscar la felicitat, en trenta robayat: 23, 38, 45, 48, 55, 65, 72, 74, 78, 81, 94, 100, 102, 103, 104, 113, 116, 118, 120, 127, 130, 135, 136, 138, 140, 142, 145, 148, 157 i 161.

چو هستی خوش باش

Mentre visquis, gaudeix
robai 116

El destí reparteix penes i alegries (r. 48) i els humans també som font de pena i de felicitat (r. 130). Khayam, igual que Schopenhauer, afirma que l'univers no està fet per satisfer els desitjos humans (r. 145) i que no ens és favorable durant tota la vida (r. 23). Per això es pregunta: com hem de teixir la nostra vida? (r. 150) Com hem de viure per tal d'arribar a ser feliços? En els seus poemes, Khayam dóna consells ètics d'arrel aristotèlica i epicúria: és millor conformar-se amb un os que ser un paràsit en un banquet indigne (r. 142); cal compartir amb els amics i menjar junts (r. 94); cal buscar la companyia dels savis (r. 23); cal beure vi amb mesura i construir en aquesta vida un paradís (161), en companyia de les persones estimades

(r. 148); cal trobar-se un mateix, tenir un coneixement veritable de qui som i renunciar a les vanitats de la fama i les aparences (r. 72); cal viure no pensant solament en un mateix i en la possessió dels béns materials (r. 81); cal rentar-se la cara amb sang del cor i viure amb autenticitat (r. 72). Tot i aquests consells, el propi Khayam reconeix que sovint viu entristit; per això recomana no entristir-se massa (r. 74, 118), perquè no porta enlloc i és infructuós (r. 78); cal, per tant, buscar els instants de joia.

Carpe diem

Aquestes dues paraules han esdevingut el lema de l'actitud vitalista, la invitació a aprofitar el moment present davant la irremeiable fugacitat del temps.

Carpe diem quam minimum credula postero
Horatius, *Carmina* I, 11, 8

Gaudeix el dia present i no pensis en l'endemà.

En molts poemes, Khayam també ens convida a centrar-nos en el moment present.

بر چهره گل نسیم نوروں خوش است
در صحن چمن روی دل افروز خوش است
از دی که گذشت هر چه گوئی خوش نیست
خوش باش و ز دی مگو که امروز خوش است

Plau a la flor l'oreig primaveral;
enmig del prat, plau un rostre jovial.
No em plau que parlis de l'hivern passat;
deixa el passat, gaudeix el temps actual.
robai 19

No et capfiquis ni en el futur ni en el passat. Aquest és, segons Khayam, el secret de la felicitat: gaudir l'instant actual. Aquest pensament khayamià coincideix exactament amb el tòpic occidental: *carpe diem*, aprofita el dia, gaudeix el moment present. Aquest pensament apareix en vint-i-quatre robayat: 10, 13, 19, 35, 41, 44, 47, 65, 66,83, 86, 88, 106, 110, 116, 118, 120, 121, 123, 126, 138, 148, 155 i 157.

Memento mori

Recorda que has de morir. En l'antiga Roma, després d'una important victòria militar, quan un general feia la seva entrada triomfal amb les tropes i era aplaudit i venerat per les multituds en els carrers de la ciutat, al seu darrere hi tenia un esclau que li xiuxiuejava a cau d'orella aquestes paraules: “*memento mori*, recorda que has de morir.” Aquesta frase va passar a ser un consell de caràcter ascètic que els monjos cartoixans i trapencs es repetien mútuament per expressar la certesa de la mort inevitable. Aquesta *meditatio mortis* ja havia estat expressada per Ciceró: *Tota philosophorum vita commentatio mortis est* (*Tusculanae disputationes* I, 30, 74). Khayam expressa el seu particular *memento mori* amb l'expressió *gur bebin* (گور ببین) que significa “mira la tomba.”

ای دیدہ اگر کور نہ ای گور ببین
وین عالم پر فتنہ و پر شور ببین
شاهان و سران و سروران زیر گیل اند
روہای چو مہ در دهن مور ببین

Oh ull, si no ets cec, la tomba mira
 i el món convuls, que gira i tomba, mira.
 Reis i senyors reposen sota terra;
 rostres molt bells que el cuc emboca, mira.
robai 137

Khayam expressa aquest mateix pensament sobre la mort inevitable en dinou robayat: 24, 26, 27, 36, 53, 56, 58, 62, 68, 80, 81, 95, 97, 115, 116, 119, 150, 152 i 176.

Tempus fugit

El temps fuig, s'escapa. Aquest tòpic literari té el seu origen en un vers de Virgili (*Georgica* III, 284): *fugit irreparabile tempus*. El temps fuig irrecuperable, passa irremeiablement. Els escriptors llatins van expressar aquest tòpic de diverses maneres: *vita brevis* (Horaci, *Carmina* I, 11, 6-8; Sal·lusti, *De Catilinae coniuratione* 1.3; Sèneca, *De brevitate vitae* I, 1), *quotidie morimur* (Sèneca, *Epistulae* 24, 20), *volat aetas* (Ciceró, *Tusculanae disputationes* I, 31, 76), *tempus edax rerum* (Ovidi, *Metamorphoseon* XV, 234), etc. Totes aquestes frases expressen el caràcter efímer del temps i la brevetat de la vida, que ens precipita inevitablement cap a la mort.

També Khayam repeteix aquest pensament d'una manera gairebé obsessiva:

این یک دو سه روزه نوبت عمر گذشت
 چون آب به جویبار و چون باد به دشت
 هرگز غم دو روز مرا یاد نگشت
 روزی که نیامده است و روزی که گذشت

Els dies de la vida, el temps se'n va,
 com aigua d'un torrent, com vent al pla.
 Sempre entristit no deixo de pensar
 en l'endemà i el dia que marxà.
robai 18

El temps se'n va (*omr gozasht*, عمر گذشت). Per expressar la inevitable fugacitat del temps i la brevetat de la vida, Khayam utilitza algunes metàfores molt interessants: la vida és una caravana que se'n va (r. 66), una casa que s'esfondra (r. 67), les pàgines d'un llibre que s'està acabant (r. 158), un vent que passa volant (r. 99), un vas que en poc temps es destrueix (r. 118), un camí que no és gaire llarg ni llunyà (r. 163) o una copa que es pot trencar en qualsevol moment (r. 115). Aquest pensament apareix en divuit robayat: 18, 25, 56, 63, 66, 67, 74, 86, 99, 110, 113, 115, 118, 135, 155, 158, 163 i 176.

Tota vita flebilis est

Aquestes paraules de Sèneca (*Ad Marciam de consolatione* I, 7) afirmen que "tota la vida està plena d'amargures." D'una manera molt semblant s'havia expressat Aulus Gel·li (*Noctes atticae* VI, 18, 11), en parlar del *taedium vitae*, el cansament de viure.

Malgrat que Khayam aconsella viure intensament cada moment i buscar la felicitat, també expressa amargament el dolor de viure en setze robayat: 2, 23, 31, 57, 74, 101, 129, 135, 137, 139, 140, 155, 158, 165 i 174.

افلاک که جز غم نفزایند دگر
 ننهند به جا تا نربایند دگر
 ناآمدگان اگر بدانند که ما
 از دهر چه می‌کشیم نایند دگر

El destí augmenta la malenconia;
 no dóna res, si abans no fa una tria.
 Si els no nascuts sabessin com nosaltres,
 que patim tant, cap més no naixeria.

robái 101

És tan gran el sofriment humà que, potser, valdria més no haver nascut. Aquesta és la seva resposta davant el paroxisme del dolor: seria millor no haver nascut (r. 139 i 174). El propi poeta reconeix que viu entristit i turmentat (r. 38) i confessa la seva infelicitat:

یک روز ز بند عالم آزاد نیم
 یک دم زدن از وجود خود شاد نیم
 شاگردی روزگار کردم بسیار
 در کار جهان هنوز استاد نیم

Sempre en el món he estat encadenat,
 no he conegut mai la felicitat.
 Molt vaig aprendre sobre el pas del temps,
 però en afers del món no estic versat.

robái 135

El seu sofriment no el vol per a ningú més (r. 38), però sap que altres éssers humans també viuen oprimits (r. 23), amb el cor turmentat (r. 2) pel verí de la tristesa (r.158); entristits per la brevetat de la vida (r. 74) i els béns materials (r. 155). El nostre món és convuls, està trasbalsat (r. 137), és un indret cruel (r. 140), un niu de tristesa (r. 129), un desert de sal (r. 139), que només ens és favorable un sol moment (r. 23). A més, molts éssers vius pateixen greus malalties (r. 31) i tenen sembrades en el cor les llavors de la infelicitat (r. 57). Per això, segons Khayam, el millor fóra no haver vingut i, per tant, no haver de marxar (r. 174). Però com que vivim en l'estreta presó de l'existència (r. 165), el cor s'alegrarà si marxem ben aviat (r. 139).

ای کاش سوی عدم دری یافتمی

Tant de bo trobi una porta cap a la no existència.

robái 165

Ubi sunt?

On són? *Ubi sunt qui ante nos in mundo fuere?* On són aquells que van viure abans que nosaltres? Així comença la segona estrofa del *Gaudeamus igitur*, cèlebre himne universitari, d'autor anònim, cantat pels goliards en l'Europa medieval.

Aquest tòpic és molt semblant a *sic transit gloria mundi* (“així passa la glòria del món”), que és una adaptació de la frase “*o quam cito transit gloria mundi*” (Thomas de Kempis, *De imitatione Christi* I.3.6).

Aquesta frase encara és viva en el ritual catòlic: quan un nou Papa és escollit pel còncil dels cardenals, és pronunciada tres vegades, mentre es crema un espart en presència del nou pontífex, a fi de recordar-li el caràcter transitori del càrrec que assumeix i la fragilitat del poder humà.

També Khayam es pregunta on són els personatges famosos del passat, en especial els antics reis perses, ja siguin mítics –com Jamxid– o bé històrics -com Bahram. D'aquesta manera, el poeta mostra el caràcter transitori de la vida humana i la vanitat de les coses d'aquest món: l'antic ceptre enjoiat s'ha tornat pols (r. 50), així com l'ull i el cap del rei (r. 112).

آن قصر که بر چرخ همی زد پهلو
بر درگه او شهان نهادندی رو
دیدیم که بر کنگره اش فاخته ای
بنشسته همی گفت که کو کو کو کو

Aquell castell fou dels millors del món,
els reis hi anaven amb temor pregon.
Als seus merlets hi vaig veure un tudó
que, assegut, parrupava: “on són?, on són?”
robai 149

On són? El parrupeig del tudó (*ku ku ku ku, کو کو کو کو*) ens remet directament al tòpic literari occidental (“on són?, on són?”). Aquest pensament és expressat per Khayam en tretze robayat: 7, 12, 16, 17, 50, 112, 114, 117, 125, 149, 159, 177 i 178.

Locus amoenus

El lloc delitós i agradable que apareix en els poemes de Khayam és molt semblant al *locus amoenus* de la tradició literària occidental:

گر دست دهد ز مغز گندم نانی
وز می دو منی ز گوسفندی رانی
با لاله رخی و گوشه بستانی
عیشی بود آن نه حد هر سلطانی

Si un pa amb molla de blat pogués tenir
i una cuixa de xai i força vi,
amb una noia bella en un jardí,
cap sultà aquest plaer no el podria sentir.
robai 175

Khayam descriu un indret idíl·lic i paradisiac: un prat al costat del riu, sota el clar de lluna, acompanyat per una bella, semblant a les hurís (les famoses companyes del paradís islàmic), amb música d'arpa o de llaüt, on hi ha vi, carn, pa, mel, sucre i llet. Aquest *locus amoenus* es troba descrit en dotze robayat: 35, 43, 44, 87, 88, 113, 118, 148, 161, 162, 166 i 175.

Levis est fortuna

La fortuna és lleu, inconstant, insegura, voluble, variable. Aquesta màxima, recollida per Publilius Syrus en el seu llibre *Sententiae*, es correspon amb un cèlebre vers d'Ausoni:

Fortuna numquam sistit in eodem statu.
Epigrammata 143, 1

La fortuna mai no s'atura al mateix lloc.

Khayam s'expressa d'una manera semblant en vuit robayat: 2, 26, 55, 68, 70, 101, 136 i 148.

نتوان دل شاد را به غم فرسودن
وقت خوش خود به سنگ محنت سون
کس غیب چه داند که چه خواهد بودن
می باید و معشوق و به کام آسودن

No s'ha de fer patir el cor joiós,
ni esgarrapar el temps de goig amb dolors.
L'home què en sap, del seu demà boirós?
Cal vi, amant i desig amorós.
robai 148

El demà és incert, el futur, desconegut. Ningú no coneix el seu futur (r. 2). Per això Khayam aconsella no estar inquiets pel demà que encara no ha arribat (r. 136). Es tracta d'un consell d'arrel epicúria. Ningú no ha dominat la roda del firmament (r. 68), ni tan sols el savi pot decidir totalment el seu propi destí (r. 26). Perquè, segons Khayam, el destí no dóna res, sense exigir alguna cosa a canvi (r. 101). En el robai 55, Khayam insinua que, d'alguna manera, el demà és el resultat del que avui fem. I en el robai 70, en canvi, es plany que, malgrat que ell no mou la ploma del seu propi destí, a ell li atribueixen tota la responsabilitat.

Aequo pulsat pede

*pallida Mors aequo pulsat pede pauperum tabernas
regumque turris.*
Horatius, *Carmina* I, 4, 13-14

La pàl·lida Mort truca amb un cop de peu igual
a les barraques dels pobres i als castells dels reis.

Aquests versos d'Horaci expressen el caràcter igualitari de la mort; és a dir, la mort és tan poderosa que no fa diferències entre pobres i rics. És el mateix pensament expressat per Claudi (*De raptu Proserpinae* II, 302): *omnia mors aequat*.

Khayam expressa la impassibilitat de la mort davant de qualsevol ésser humà, sigui quina sigui la seva jerarquia, en set robayat: 26, 56, 68, 121, 133, 137 i 171.

در کارگه کوزه گری کردم رای
در پایة چرخ دیدم استاد به پای
می کرد دلیر کوزه را دسته و سر
از کله پادشاه و از دست گدای

Vaig fer un cop d'ull dins l'obrador del terrisser:
 vaig veure ran del torn el mestre del taller.
 Estava fent el coll i la nansa del càntir
 del cap d'un rei i de la mà d'un almoiner.
robai 171

De la mort ningú no se n'escapa, ja sigui un captaire o bé un rei. La mort és insaciable (r. 68) i no fa diferències entre les seves víctimes: arrabassa tant els joves com la gent més gran (r. 56), tant els savis com els ignorants (r. 26), tant els rics com els pobres (r. 133), tant els reis com els súbdits (r. 137), tant els rostres bells com els lletjos (r. 137). I un cop morts, tots els cadàvers són semblants.

فردا که ازین دیر فنا درگذریم
 با هفت هزار سالگان سر به سریم

Demà el qui deixi aquest món ancià
 com els que tenen set mil anys serà.
robai 121

Pulvis et umbra sumus

Som pols i ombra (Horaci, *Carmina* IV, 7, 16). Aquest tòpic literari expressa l'evanescència de la vida humana. Aquest mateix pensament, amb unes imatges de gran profunditat filosòfica, apareix en set robayat: 29, 97, 110, 138, 150, 168 i 174.

چون نیست ز هرچه هست جز باد به دست
 چون هست به هرچه هست نقصان و شکست
 انگار که هرچه هست در عالم نیست
 پندار که هرچه نیست در عالم هست

Com que allò que és, sols és vent a la mà,
 com que allò que és, s'ha de desfer i trencar,
 suposa que no és, tot el que hi ha,
 fes veure que és, el que en el món no hi ha.
robai 29

Allò que és, sols és vent a la mà. El vent a la mà és una metàfora de l'evanescència de la vida humana. El vent expressa moviment i vacuïtat, és un canvi inaprensible. Així el temps de vida s'esmuny entre els dits com aigua en un cistell. Per a Khayam, tots els humans som vent (r. 168), el cos humà només és polsim i alè, vapor i vent. Els humans vivim en un món efímer (r. 110), fugisser (r. 138), que s'està enrunant (r. 174). La nostra existència és transitòria, s'esvanirà com el fum (r. 150). Com una gota d'aigua en la mar o un gra de pols en la terra, els humans ens fondrem en el regne de la mort, insignificants com una mosca que desapareix (r. 97).

Nox est perpetua una dormienda

Dormirem una nit que serà eterna.

*soles occidere et redire possunt:
nobis cum semel occidit brevis lux,
nox est perpetua una dormienda.*

Catullus, *Carmina* V, 4-6

Quan es ponen, els sols poden renéixer,
mes la nostra llumeta en apagar-se
una nit dormirem que serà eterna.

També Horaci expressa aquest mateix pensament:

*sed omnis una manet nox
et calcanda semel via leti.*

Horatius, *Carmina* I, 28, 15-16

Però a tots ens espera una mateixa nit
i hem de petjar una sola vegada el camí de la mort.

Aquests versos de Catul i Horaci afirmen que, un cop morts, no hi ha retorn a la vida terrena. Khayam expressa aquest pensament en cinc robayat: 21, 62, 146, 160 i 163.

باز آمدنت نیست چو رفتی رفتی

“No hi ha retorn, un cop hakis marxat.”

robai 160

کاش از پی صد هزار سال از دل خاک
چون سبزه امید بر دمیدن بودی

Tant de bo que en cent mil anys sota terra
també es pogués com l’herba rebrotar!

robai 163

Khayam afirma que ningú no ha tornat mai de l’altre món (r. 62 i 146); tant de bo fos possible tornar a viure, però ningú no ha tornat mai ni de l’infern ni del paradís (r. 21).

Inprovisa leti

La mort és imprevisible. Aquest tòpic troba la seva expressió llatina en aquests versos d’Horaci:

*Sed inprovisa leti
vis rapuit rapietque gentis.*

Carmina II, 13, 19-20

Sempre ha estat i serà una mort imprevisible
la que ha arrabassat i arrabassarà la gent.

Horaci expressa magistralment aquest mateix pensament en uns altres versos:

*versatur urna serius ocius
sors exitura et nos in aeternum
exilium inpostura cumbae.*
Carmina II, 3, 26-28

Se sacseja dins l'urna la bola de cadascú,
i més aviat o més tard en sortirà
i ens farà pujar a la barca cap a l'etern exili.

Per la seva banda, Khayam afirma:

امروز ترا دسترس فردا نیست
و اندیشه فردات به جز سودا نیست
ضایع مکن این دم ار دلت شیدا نیست
کاین باقی عمر را بها پیدا نیست

El teu demà, avui no el pots abraçar;
deixa, per tant, de pensar en el demà.
Gaudeix l'instant, no visquis a la babalà,
la vida no sabem quant durarà.

robai 10

No sabem quan morirem. Aquest pensament és expressat per Khayam en els robayat 10, 27, 40, 133 i 155.

Collige, virgo, rosas

Aquestes cèlebres paraules formen part d'uns versos que els uns atribueixen a Virgili i els altres a Ausoni:

*Collige, virgo, rosas dum flos novus et nova pubes,
et memor esto aevum sic properare tuum.*
De rosis nascentibus 49-50

Talla, noia, les roses, mentre és fresca la flor i la teva joventut,
però recorda també que, alhora, la teva vida s'escola.

Ovidi també s'expressa d'una manera semblant:

*carpite florem,
qui, nisi carptus erit, turpiter ipse cadet*
Ovidius, Ars amatoria III, 79-80

Talleu la flor,
perquè si no la talleu, caurà per si sola marcida.

Khayam també compara, en quatre robayat, l'evanescència de la joventut i la fugacitat del temps de vida amb l'efímera durada de la frescor dels pètals de les flors i de les fulles d'herba:

ساقی گل و سبزه بس طربناک شده است
 دریاب که هفته دگر خاک شده است
 می نوش و گلی بچین که تا درنگری
 گل خاک شده است و سبزه خاشاک شده است

L'herba i la flor són molt plaents, coper,
 seran polsim la setmana que ve.
 Beu vi, cull una flor i observa bé
 com l'herba es marcirà i la flor també.

robai 37

Khayam afirma que la roda del cel, és a dir, el destí, fa brotar de la terra totes les flors, però després les talla i les retorna a la terra (r. 85). També recomana estar en companyia d'una noia esbelta, tersa com una rosa, abans que el vent de la mort marceixi de sobte els pètals de la vida i de la rosa (r. 120).

بنگر ز صبا دامن گل چاک شده
 بلبل ز جمال گل طربناک شده
 در سایه گل نشین که بسیار این گل
 در خاک فرو ریزد و ما خاک شده

Mira la flor, l'esfulla el ventijol,
 tanta bellesa alegra el rossinyol.
 Reposa a l'ombra de la flor, perquè
 tant ella com nosaltres durement dol.

robai 154

Non omnis moriar

No moriré del tot, diu Horaci (*Carmina* III, 30, 6). El poeta confia en la supervivència de la seva obra. Sentiments semblants també es troben en altres poetes llatins: Sext Properci (*Elegiae* I, 7, 22-24; III, 1, 19-24), Ovidi (*Amores* III, 15, 19-20; *Metamorphoses* XV, 871-879). A diferència de tots ells, Khayam no mostra la mateixa seguretat respecte a la pervivència de la seva obra poètica. Pel que sabem, els seus poemes no van ser publicats en vida de l'autor, sinó pòstumament.

ابر آمد و باز بر سر سبزه گریست
 بی باده گلرنگ نمی یابد زیست
 این سبزه که امروز تماشاگه ماست
 تا سبزه خاک ما تماشاگه کیست

Damunt l'herbei el núvol ha plorat;
 no s'ha de viure sense vi rosat.
 Aquest herbei avui el podem veure:
 Qui es fixarà en el nostre fossar herbat?

robai 8

Khayam es pregunta: qui es recordarà de nosaltres quan haguem mort? És una pregunta directa, crua, un punt amargant. Qui contemplarà el nostre fossar herbat? Les herbes que creixeran ran de la nostra tomba estaran formades pels àtoms del nostre cos desfet. Qui les contemplarà? Aquesta pregunta retòrica té per resposta el silenci dels qui han estat oblidats definitivament. Com aquests versos d'Horaci:

*sed omnes inlacrimabiles
urgentur ignotique longa
nocte.*

Carmina IV, 9, 26-28

Privats de planys i ignorats
els oprimeix una llarga nit.

Per altra banda, Khayam recomana als vius que no el planyin i que busquin l'alegria i la felicitat:

رفتَم که درین منزل بیداد بُدن
در دست نخواهد به جز از باد بُدن
آن را باید به مرگ من شاد بُدن
کز دست اجل تواند آزاد بُدن

Me'n vaig que estar en aquest indret cruent
no em deixarà en les mans res més que vent.
Quan sigui mort, cal que estigui content
aquell que visqui el meu enterrament.

robai 140

Horaci també expressa un sentiment semblant al de Khayam:

*absint inani funere neniae
luctusque turpes et querimoniae;
conpesce clamorem ac sepulcri
mitte supervacuos honores.*

Carmina II, 20, 21-24

Que s'allunyin de la vana glòria funeral
les complantes, la lletgesa dels planys i els laments;
reprimeix els crits i, en el meu sepulcre,
no hi posis cap lloança, que hi seria sobrer.

Putredine cadaverum

Aquest tòpic literari expressa el caràcter corruptible del cos humà. En la tradició retòrica llatina hi ha una curiosa i fantàstica etimologia de la paraula "cadàver", formada per la síl·laba inicial de cadascuna d'aquestes paraules: *caro data vermibus* (carn devorada pels cucs). A diferència de la tradició occidental, en els poemes de Khayam no són els cucs, sinó les formigues les que devoren el cadàver:

چون چرخ به کام یک خردمند نگشت
تو خواه فلک هفت شمر خواهی هشت
چون باید مُرد و آرزوها همه هشت
چه مور خورد به گور و چه گرگ به دشت

L'anhel del savi el cel no fa girar,
 tant set com vuit esferes pots comptar.
 Hem de morir i deixar tots els desitjos,
 menjats per llops o per formigues, tant li fa.
robai 26

Menjats per llops o per formigues. La imatge de la formiga que devora el cadàver també apareix en el robai 137:

روهاي چومه در دهن مور بين

Rostres molt bells que el cuc emboca, mira.

Somnus mortis imago

El son és la imatge de la mort (Ciceró, *Tusculanae disputationes* 38, 92). Aquest és un tòpic literari molt present en tota la tradició literària. Ja havia estat expressat anteriorment per Homer (*Iliada* XIV, 231; XVI, 671), Hesíode (*Teogonia* 211-212) o Virgili (*Aeneis* VI, 278). També Khayam expressa aquest pensament en un robai:

در خواب بدم مرا خردمندی گفت
 کز خواب کسی را گل شادی نشگفت
 کاری چه کنی که با اجل باشد جفت
 می خور که به زیر خاک میباید خفت

Mentre dormia jo, un savi em va dir:
 “dormint, la joia a ningú li florí.
 Què fas? El son és a la mort afí.
 Beu vi, que sota terra has de dormir.

robai 33

Mysteryum tremendum et fascinans

Aquesta frase no és pròpiament un tòpic literari. És la descripció del *noumenon* kantianà, que el teòleg alemany Rudolf Otto (1869-1937) va fer en el seu llibre *Das Heilige* (1917): “el misteri és terrible i fascinant.”

L'obsessió pel misteri és present en tota l'obra poètica de Khayam:

هرگز دل من ز علم محروم نشد
 کم ماند ز اسرار که معلوم نشد
 هفتاد و دو سال فکر کردم شب و روز
 معلوم شد که هیچ معلوم نشد

Mai el meu cor no deixa de pensar,
 hi ha pocs misteris que no vegi clar.
 Setanta-dos anys nit i dia hi penso
 fins veure clar que res no està gens clar.

robai 93

Aquest misteri es mostra, en els *Robayat* de Khayam, des de diverses perspectives: tant pot ser cosmològic (el misteri de l'univers), com teològic (el misteri de Déu), ontològic (el misteri de l'ésser) o escatològic (el misteri de la mort).

Khayam, igual que Kepler, Galileu o Newton, va ser un gran matemàtic i astrònom. Igual que tots ells, també estava atònit davant la sorprenent correspondència entre el llenguatge mental (les matemàtiques) i la realitat de l'univers (l'astronomia). El misteri cosmològic és el centre temàtic de vint-i-un dels seus robayat: 11, 22, 26, 28, 29, 32, 54, 59, 68, 69, 84, 91, 119, 122, 128, 134, 135, 143, 144, 161 i 176.

اجرام که ساکنان این ایوانند
اسباب تردد خردمندانند
هان تا سر رشته خرد گم کنی
کانان که مدبرند سرگردانند

Tots els secrets que hi ha en el cel posats
fan vacil·lar als homes més il·lustrats.
No perdís pas el fil de la raó,
també els experts estan desorientats.

robai 59

El misteri ontològic –mostrat, segles més tard, per Leibniz, Wittgenstein o Heidegger– és expressat per Khayam en dos robayat: 5 i 14.

این بحر وجود آمده بیرون زنهفت
کس نیست که این گوهر تحقیق بسفت
هر کس سخنی از سر سودا گفتند
زان روی که هست کس نمی داند گفت

Secret brollà aquest mar de l'existència.
Ningú ha entrat dins la perla de la ciència.
Cadascú parla en el seu interès,
però ningú no sap dir-ne l'essència.

robai 14

Khayam expressa el misteri de Déu en set robayat: 31, 43, 58, 60, 145, 162, 176.

من هیچ ندانم که مرا آن که سرشت
از اهل بهشت کرد یا دوزخ زشت
جامی و بتی و بریطی بر لب کشت
این هر سه مرا نقد و ترا نسیه بهشت

Jo no en sé res d'aquell que em va crear:
si al vil infern o al cel em farà anar.
Una bella, vi i un llaüt al prat
és el que vull, tu el cel pots demanar.

robai 43

Finalment, el misteri escatològic és el centre temàtic de disset poemes: 11, 18, 34, 36, 62, 76, 82, 87, 88, 97, 111, 113, 119, 125, 134, 143 i 150.

درياب كه از روح جدا خواهي رفت
 در پرده اسرار فنا خواهي رفت
 مي نوش نداني از كجا آمده اي
 خوش باش نداني به كجا خواهي رفت

Saps que de viure te'n separaràs,
 en el vel dels secrets t'escolaràs.
 Beu vi, perquè no saps d'on has vingut;
 alegra't, que no saps on aniràs.

robai 36

Conclusió

Al llarg d'aquestes pàgines, no he fet més que seguir les petjades d'il·lustres investigadors en l'àmbit de la crítica tematològica, com ara Raymond Trousson a França, Ernst Robert Curtius i Elisabeth Frenzel a Alemanya i Harry Levin als Estats Units. Seguint aquest mètode, he mostrat algunes semblances i diferències entre els pensaments de Khayam en els *Robayat* i alguns tòpics literaris occidentals. És evident que hi ha una gran proximitat. Llavors, si la semblança és tan gran, quina és la singularitat de la poesia de Khayam? Què és allò que el fa un poeta únic i original, diferent dels altres?

Khayam concentra els seus pensaments, d'una manera sintètica, en uns poemes breus, de tan sols quatre versos, amb un llenguatge clar i unes imatges sorprenents, carregades de profunditat filosòfica i despullades de qualsevol faramalla retòrica gratuïta. Cada *robai* és una gota d'aigua on es condensa un oceà de saviesa.

En la tradició literària occidental, molts poetes han cantat el vi i el *carpe diem*: Anacreont, Horaci, Ovidi i d'altres. Han argumentat de la següent manera:

1r, sabem que hem de morir i que la vida és breu.
 Per tant, mentre vivim, siguem feliços.

Han parlat sobre la mort i la felicitat. Els poemes de Khayam, en canvi, expressen, bàsicament, aquest altre raonament:

1r, sabem que hem de morir i que la vida és breu.
2n, no sabem què hi haurà després de la mort.
 Per tant, mentre vivim, siguem feliços.

La primera premissa expressa una certesa absoluta: hem de morir. Això és totalment segur: tots els humans, abans o després, hem de morir. La segona premissa, en canvi, no expressa cap certesa. Ben al contrari, afirma el desconeixement humà: no sabem què hi haurà després de la mort. Finalment, la conclusió és ben clara: mentre vivim, busquem la felicitat. La primera premissa tracta sobre la mort, la segona sobre el misteri i la conclusió sobre la felicitat.

Els poetes greco-llatins aconsellaven buscar la felicitat perquè la vida és breu. Khayam aconsella buscar la felicitat perquè la vida és breu i perquè no sabem què hi haurà després de la mort. Khayam, per tant, afegeix un nou argument: el misteri. La segona premissa del raonament khayamià, que tracta sobre el misteri, és el valor afegit pels *Robayat* de Khayam a la tradició poètica occidental.

El misteri ha estat expressat per molts poetes, arreu del món i en totes les èpoques. Ara bé, mentre que a Occident filosofia i poesia van estar unides durant els primers temps, des de Parmènides fins a Lucreci, i es van anar separant progressivament, a Orient, en canvi, i molt especialment a Pèrsia, poesia i filosofia s'han mantingut inseparables al llarg dels segles. En la poesia de Khayam i d'altres poetes clàssics perses –com Rumí, Hafez, Saadí, Nezamí o Bidel– el misteri és el tema principal. Aquest és el llegat de la poesia persa a la humanitat.

Nota sobre les traduccions

La traducció dels *Robayat* de Khayam l'ha feta l'autor d'aquest article a partir de l'original persa: *Robayat-e Khayam*, editat per Mohammad Alí Forughí i el Dr. Qhassem Ghani. Editorial Assatir, Tehran 2000.

Pel que fa als poetes llatins, he citat les versions de Catul fetes per Joan Petit, Josep Vergés i Antoni Seva (Fundació Bernat Metge) i de Jordi Parramon i Blasco (Edicions 62); la traducció d'Horaci, realitzada per Josep Vergés (Fundació Bernat Metge); la d'Ovidi, per Jordi Pérez Durà i Miquel Dolç (Fundació Bernat Metge) i la de Virgili, per Miquel Dolç (Fundació Bernat Metge).